

YAPILARIN ALGILANMASINDA MİMARİ ÜSLUP ROLÜNÜN KİLİSE VE KÜLLİYE ÜZERİNDEN İNCELENMESİ*

Elif ATICI**

Mehmet İNCEOĞLU***

Özet

İletişim, insanoğlunun kendisini toplumsal bir varlık olarak var ettiğinden bu yana sürmektedir. Birçok şekilde gerçekleşen iletişimin en temel düzeyi dildir. Mimari iletişimde de bu dili, yapıların mimari üslubu ortaya koymaktadır. Kendine ait üslubu olan bir yapının kendine ait bir karakteri var demektir. Karakteri belli olan bir yapının sergilediği davranış ve kullanıcılarının takındığı davranışlar da bu doğrultuda gelişmektedir. Yapının mimari üslubu karşısında, insanın mekânı algılayışı da değişmektedir. Mekânın ifadesine bağlı olarak kullanıcılarının davranışlarında yönlendirmeler ve bunun yanı sıra kısıtlanmalar yaşanmaktadır. Mimari dilin yapıya kattığı atmosfer bu tür davranışların yönlendirmelerini ve duyguları güçlendirmektedir. Kullanıcının yapıyı bütünüyle algılamasında ve deneyimlemesinde, yapının işlevi ve karşı tarafa vermek istediği mesaj öncü olmaktadır. İşlevin ve mesajın tam anlamıyla karşı tarafa iletilmesinde, mimari bir yapının somut ve soyut olguları bir arada tutan bütün olarak davranması önemli bir faktördür. Verilmek istenen etki, mimari öğelerin bağımsız olarak algılanmasıyla değil, bu öğelerin bir araya gelmesiyle anlam kazanmaktadır. İşlevi ibadet olan kilise ve külliyelerde kullanıcının mekân içerisindeki tavırlarının birbirinden farklı olması, bu durumu ispatlayan bir örnek olmaktadır. Farklı mimari dile sahip olan bu farklı iki yapı tipinin verdiği mesaj farklı olduğundan, insanlar tarafından algılanması da ibadet yeri olarak sınırlı kalmayacaktır. Bu sınırı eriten mimari üslup, mimari iletişimin farklı dillerini oluşturarak algılamadaki farklılığı oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, bu farklılıkların neler olabileceğini ve bunlara hangi mimari öğelerin sebep olduğunu saptamak amaçlanmıştır. Bu durumu somutlamak için Gotik Kilise ve Osmanlı Külliyesi üzerinden bir analiz çalışması yapılmıştır. Analiz çalışması kapsamında literatür taraması, ve anket gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden çıkan sonuçlar tablo haline getirilerek bu yapılar için yeni bir tanımlama ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Algı, Mekân Algısı, Mimari Üslup, Gotik Kilise, Osmanlı Külliyesi.

* 13-4-5 MAYIS 2018 tarihli, 4. ULUSLARARASI SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER SEMPOZYUMU'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, elifatici.026@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mehmeti@eskisehir.edu.tr

INVESTIGATION OF THE ROLE OF ARCHITECTURAL STYLE IN THE PERCEPTION OF THE BUILDINGS OVER THE CHURCH AND THE MOSQUE COMPLEX

Abstract

Communication has been maintained since the human being first established itself as a social being. Language is the most basic level of communication that occurs in many ways. It is also manifested in architectural communication, as the style of structures reveals its architectural language. A building with its own style means that it has its own character. Depending on the expression of the space, the user's behaviors as well as the restrictions are experienced. In parallel with the architectural style of a building, the perception of the space changes, as well. Depending on the expression of the place, they orient through some behaviors, while restricting some. The atmosphere that architectural language contributes to the building reinforces emotions and orientations of such behaviors. The function of the building and the message that it intends to give is preeminent in the thorough perception and experience of the building by its user. It is an important factor for an architectural structure to act as a whole, keeping concrete and abstract phenomena together. The intended affect becomes meaningful not by the independent perception of architectural objects but by the integration of these elements. The fact that the attitude of the user in the place of the churches and the complexes whose function is worship, is an example proving this situation. Since the messages given by these two different building types with different architectural languages are different, their perception by people will not be limited as places of worship. The architectural style that melts this boundary constitutes the difference in perception by forming variations in architectural communication. Within the scope of the study, it is aimed to determine what these differences might be and what architectural elements are responsible for them. An analysis was carried out on Gothic Church and Ottoman Mosque Complex to embody this situation. In the analysis, literature survey and questionnaires were conducted. The results from the obtained data were tabulated and a new definition was provided for these structures.

Keywords: Perception, Spatial Perception, Architectural Style, Gothic Church, Ottoman Mosque Complex.

Giriş

Toplum içerisinde yaşan insan varlığını iletişim ile sürdürmektedir. İnsan çevresinde var olan her şeyle ister istemez iletişim kurmaktadır. İletişim birçok şekilde gerçekleşmektedir ve en basit olanı ise konuşma yani dildir. Ancak dili anlayan kişiler karşılıklı iletişim kurabilirler. Çevremizi saran yapılarında kendilerine ait bir dili vardır. Yapıların dilini oluşturan ise onu meydana getiren mimari öğeleridir. Dolayısıyla yapıların dilleri kendilerine özgü olmaktadır. Yapının anlamı ise sahip olduğu dili, işlevi ve onu kullanan kişiler ile şekillenecektir.

Bir yapının içerisine girildiğinde, yapının sahip olduğu mimari üslubu ve işlevi kullanıcısının tutum ve tavırlarına yön verecektir. Toplumun tutum ve tavırlarını etkileyen, bunlara yön veren etkenlerin başında kültür gelmektedir. Kültür bir yaşam biçimidir. Dolayısıyla toplumun yaşam biçimini de etkilemektedir. Din ise kültürle beraber yaşayan ve insan yaşamını etkileyen bir olgudur. Bu olguların mekâna yansımış halleri ise dini mekânlardır. Bu mekânlar kamusal bir alan olarak toplum tarafından kullanılmaktadır. Dini mekânlar içerisinde özgürce hareket edilemez; çünkü işlevi ve sahip olduğu mimari tarzıyla kullanıcının tutum ve tavırlarını etkilemektedir. Dini mekânın sahip

olduğu dinin gerektirdikleri ve bununla birlikte sahip olduğu mimari üslubun insan üzerindeki etkisi kullanıcı üzerinde yönlendirici olmaktadır. Çalışma kapsamında da farklı iki dinin mekânlarının ve sahip olduğu üslupların insanlarla olan ilişkisi ele alınmıştır.

Mekânı anlamlı kılan insandır. Bu anlamın oluşmasında da mekânın dilinin etkileri yadsınamaz. Kişi bir mekâna girdiğinde yapının işlevinin yanısıra, o yapıyı oluşturan maddi ve manevi etkenlerin etkisi altında kalmaktadır. Bu etkinin anlaşılabilmesi için alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasının seçilme sebepleri şunlardır:

1. İçinde yaşadığımız topraklar, birçok inanca ev sahipliği yaptığı gibi Hristiyanlığın doğduğu ve yaşamaya devam ettiği yerdir. Bu inancın devamında İslamiyet inancı aynı topraklarda kendisini göstermiştir.
2. Farklı kültürlerin bir arada bulunmasından dolayı farklı yapı türleri ortaya çıkmıştır. Son iki ilahi din Hristiyanlık ve İslamiyet'tir.
3. Toplum içerisinde çıkan ve aynı şekilde toplumun yaşayış biçimini de etkileyen kültür kavramı, insanları bir arada tutarak ortak paylaşımlara olanak sağlamaktadır. Din olgusunun içinde bulunduğu ve birçok paylaşıma imkân sağlayan külliye kavramı, kültürel iletişimin sağlandığı yapı topluluğu olarak görülebilir. İslam Mimarlığında merkezinde caminin ve etrafında imaret, market, mektep, medrese, kervansaray, çeşme vb. yapı gruplarının oluşturduğu külliye çalışmada incelenen külliye tipinin birincisidir. Merkezinde kilise ve çevresinde ayazma, şapel, kütüphane, yönetim birimleri vb. yapı gruplarının bulunduğu yapı topluluğu (kilise kompleksi) ise çalışmada incelenen ikinci külliye tipidir. Bu iki külliye tipi de insanların sosyal etkileşimde, ortak paylaşımda bulunduğu ve manevi ihtiyaçlarını giderdiği mekânlardır. Ancak inanç ve bu inanç kültürünün etkisiyle şekillenen yapılarda kullanıcının tavrı da değişmektedir. Bu değişimi görmek için alan çalışmasında külliye olan yapı grupları tercih edilmiştir.
4. Hristiyanlığın baskın gücünü ifade eden skolastik düşüncenin yapıya dönüşmüş hali Gotik Mimarlık olarak kabul edilmektedir. İslam Mimarisi'nin ise kendisini etkili bir biçimde gösterdiği dönem Osmanlı Dönemi'dir. Bu sebeple Gotik ve Osmanlı Dönemi mimarlığın dini yapılardaki durumu incelenmiştir.
5. Külliye çeşitli işlevsel yapıları bir arada bulduran yapı topluluğudur. Kilise de bir yapı topluluğudur. Ancak İslam Mimarisi'nde külliye olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada da kiliseye ayrıca kilise yapı topluluğu veya kilise külliyesi denmemiştir.

Yapıların analizi için anket yöntemi uygulanmıştır. Bu anket çalışmasında incelenen yapıların iç ve dış mekânına ait görseller bulunmaktadır. Katılımcılara görselleri verilen yapılar için neler hissettikleri yazmaları istenmiştir. Çalışma kapsamında anket çalışmaları yapılmıştır. Katılımcılar, farklı yaşlardan, farklı şehirlerden, farklı iş alanlarından bireyler ve farklı bölümlerde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında farklı dini görüşe sahip kişiler de bulunmaktadır. Katılımcıların çok yönlü seçilmesinin sebebi, anket sonucunda çıkan kavramların genel bir hitap içermesini sağlamaktır. Anket çalışması iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk yapılan anket çalışması 70 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadan alınan cevaplar ile ikinci anket çalışması oluşturulmuştur. Bu anket çalışmasında yönlendirici sorular bulunmaktadır. Yönlendirici sorular görselleri verilen yapıların altında bulunan kavramlardan seçim yapmaları üzerinedir. Birinci anket çalışması Görsel 1'de ifade edilmiştir. İkinci anket çalışmasından örnekler Görsel 2 ve Görsel

3’de ifade edilmiştir. Bu kavramlar alan çalışması bölümünde detaylı olarak verilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda anket çalışması detaylandırılarak 200 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) yöntemi ile analiz edilmiştir.

KATILIMCININ:
YAŞI:
MESLEĞİ:
YAŞADIĞI ŞEHİR:

1-İletişimle mimarlık ve yapılar arasında ilişki olduğunu düşünüyor musunuz?
EVET :
HAYIR :

2-Mimarlık bir iletişim aracı olabilir mi?
EVET :
HAYIR :

3-Yapıların sizinle iletişime geçtiğini düşünüyor musunuz?
EVET :
HAYIR :

4-Etrafımızda bulunan yapılar bize bir şey anlatmak istiyor olabilir mi?
EVET :
HAYIR :

5-Farklı biçimler ve farklı mekanlar iletişimi etkiliyor olabilir mi?
EVET :
HAYIR :

6-Gotik Mimari Nedir Biliyor musunuz? Biliyorsanız bir kaç cümle ile açıklayınız.
EVET :
HAYIR :

7-Kilise nedir-Gotik Kilise nasıl olur?

8-Kilisenin kilise olduğuna karar verebilmek için olması gereken öğeler nelerdir?

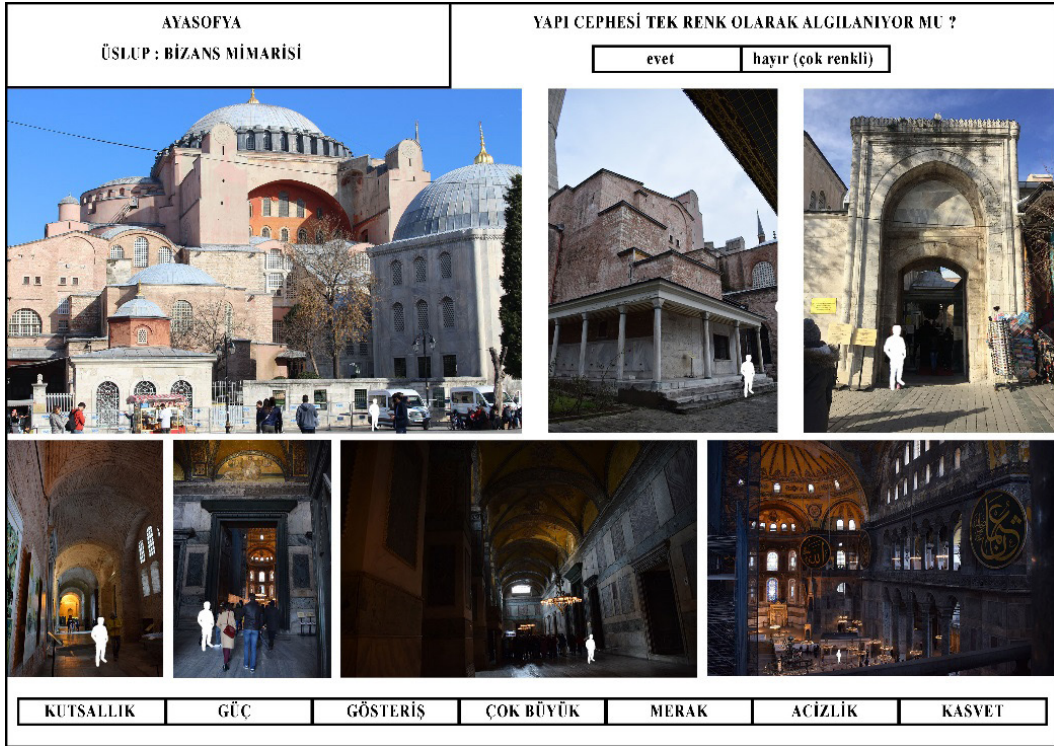
9-Bir gotik kilisenin karşısına geçtiğinizde ne düşünüyor/hissediyorsunuz?

10- Külliye nedir-Osmanlı Külliyesi nasıl olur?

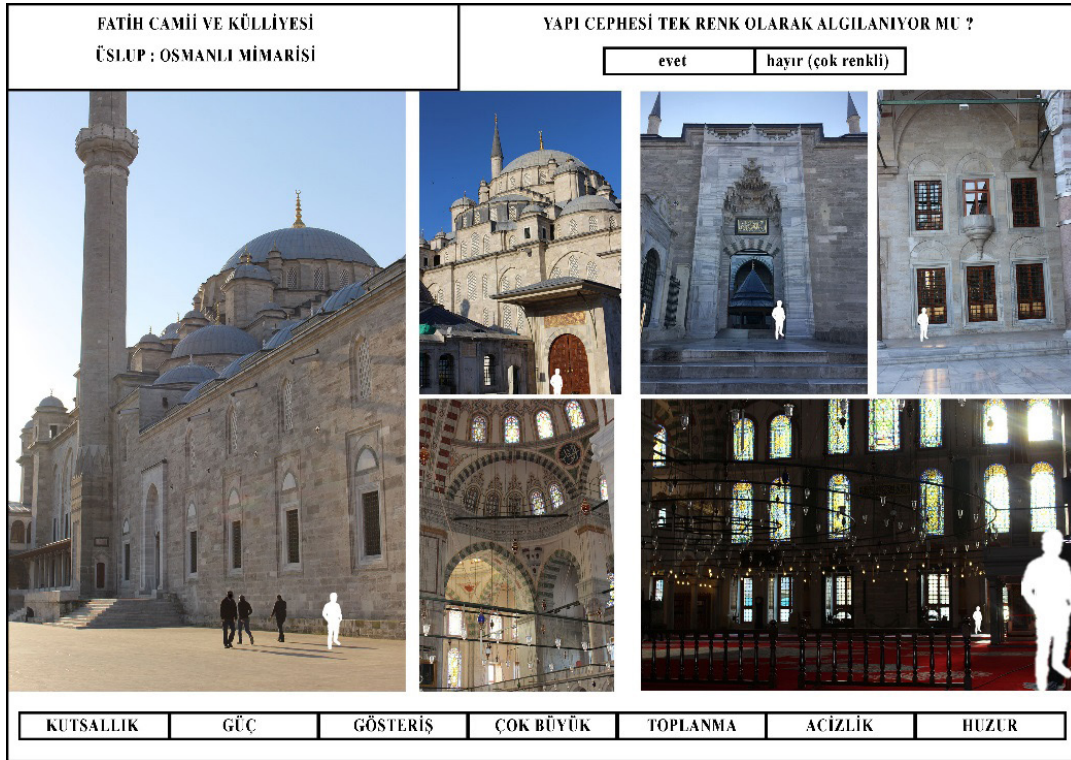
11-Külliyenin, külliye olduğuna karar verebilmek için olması gereken öğeler nelerdir?

12-Bir Osmanlı Külliyesi’nin karşısına geçtiğinizde ne düşünüyor/hissediyorsunuz?

Görsel 1: Anket Çalışması Birinci Aşama

Görsel 2: Anket Çalışması İkinci Aşama Örneği-I

Görsel 3: Anket Çalışması İkinci Aşama Örneği-II

Kavramsal Çerçeve

İletişimi gerçekleştirmenin en kolay yöntemi, konuşma yani dildir. Vermek istenilen mesajlar, anlamlı kelimeleri bir araya getirerek ifade edilir. Bu ifade edişin bir tarzı, üslubu mevcuttur. Mimarlık da soyut düşüncelerin somut hale getirilmiş tavrı gibi kabul edilebilir. Soyut düşünceleri aktarırken, anlamlı parçaları bir araya getirmesi onun üslubunu oluşturacaktır. Her söylemin kendine ait bir üslubu vardır. Mimarlıkta da söylemleri oluşturan; malzemenin türü, rengi, büyüklükleri, açıklıklar, detaylar yani yapıyı oluşturan her bir parçanın bir araya gelerek anlamlı bir bütün oluşturması mimari üslubu oluşturmaktadır. Bu çalışmada da farklı söylemleri ifade eden Osmanlı Üslubu ve Gotik Üslup ele alınmıştır. Bu üslupların vermek istediği mesajları kendi bünyesinde bulunmaktadır. Kullanıcı mekân içerisinde üslubun mesajını alarak mekâna anlam yüklemeye başlar. Dolayısıyla mimari üslubun, mekânın algısına etkisi olduğu söylenebilir.

Lefebvre'a göre mekân ne sadece soyut bir nesne, ne de sadece somut fiziksel bir elemandır. Tüm boyutlarıyla hem kavram hem de gerçektir. Bu sebeple ilişkilerin ve biçimlerin bütünleştiği bir yerdir (Avar, 2009, s.8). Algı ise dışsal ve içsel olan arasındaki bir bağ olup her iki tarafın da üzerinde durduğu ortak bir zemindir (Gürsoy, 2007, s.75). Algı, insanı çevresinden etkin malzeme seçip onu anlamlandırmasıdır (Mutlu, 1995, s. 30). Dolayısıyla malzemesi ve malzemesiyle birlikte biçimi farklı olan mimari üsluplar farklı algılara yön vermektedir. Mekânın genel olarak algılanması öncelikli olarak görme duyusu ile ilişkilidir (İzgi, 1999, s.96). Başka bir ifadeyle ele alındığında, bütün duyu organlarımız çevremizi anlamamız için bize yardımcı bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgilerin toplanmasında en çok kullanılan duyu ise 'görme'dir.

Toplumsal bir olgu olan mekân, yine toplumsal bir değer olan din tarafından şekillenebilmektedir. Dini mekânların da içerisinde bulunduğu kompleks yapılar, toplumsal yaşamın bir sonucudur. Sahip oldukları biçimleriyle toplumsal yaşamın izlerini taşıyan bu mekânlar, sahip olduğu mimari üsluplarıyla kullanıcı üzerinde farklı etkilerde bulunmaktadır. Tasarlanan yapı, kullanıcı tarafından anlaşıldığı zaman yaşanan bir mekân haline gelmiş olacaktır. Mekân yaşanan bir hal aldığı için de kullanıcının tutum ve tavırlarına yön vererek, mekân hakkındaki düşüncelerini etkileyecektir.

İnsanlık tarihinin her döneminde din yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Din, insanlar kendilerinde birbirlerinden farklı hisler duymaya başladığında ortaya çıkmıştır (Kalın, 2014, s.55). Otto, tüm dinleri, kutsalı tek tek tecrübe eden özel bir olaylar kümesi olarak görmektedir (2014, s.195). Buna ek olarak, kutsal kavramını bilinç dışının bilince yönelmesi ya da bilinci yarıp geçmesi şeklinde tanımlamaktadır (2014, s.191). Dinin tarihsel gelişimini ise üç maddeyle açıklamaktadır (2014, s.192):

1. Kişinin inanma eğilimi ve uyarıcının varlığı
2. Kutsalın tarih içinde değişimi ve kutsala yansması
3. Bu iki maddeyi takip edenlerin kutsalı benimsemesi

Dini alanlar, içinde kutsalın bulunduğu güçlü, dinamik alanlardır (Kilde, 2008, s.3-4). Kutsal yerler, insan yaşamı ile ilahi arasında somut, elle tutulabilir bir bağlantı sağlamaktadır (2008, s.10). Bir kutsal mekânın yeri belirlendikten sonra, sınırlarının belirlenmesi de oldukça önemlidir. Kutsal olan; teorik anlamda sonsuza ve yukarı doğru uzandığı için dikeylik önemli bir konumdur. Bu dikeyliğin önemi, yer altını, dünyayı ve cenneti birbirine bağlayan bir dikey eksenini temsil etmesinden gelmektedir (Wightman, 2007, s 929).

Kutsal yapıları diğer yapılardan ayıran ana nokta, fikirlerle ilgilidir. Kutsal alan, metrik sınırlarının ötesinde, ilk başta erişilemeyen kendi başına bir mekânsal anlatı değeri içermektedir. Binanın soyut bir metafor olarak okunması, mimarlığın dil olarak yükseldiği, iletişimde dikkat çeken bir husustur. Bir yapı, biçim, yönelim, konum ve bağlam açısından iletişim kurmaktadır. Temel bir duruşu gösterir ve çevresinin anlaşılabilir bir işareti durumundadır. Bu durum zamanın bir ifadesi olup, belirli bir kültürün temsilidir. Her şeyden önce kutsal mekânlar, içerdikleriyle içeriğin inşa edilmiş sembolü olarak Vitruvius ile başlamış görünmektedir (Feireiss, 2010, s.5). Kutsal bina, dilbilimsel çalışma alanında tipik ifade biçimlerinin toplamı olarak görülmüştür. Sosyal bir etkinlik olarak din, doğal olarak binalara ihtiyaç duymaktadır; ancak bunların işlevsel gerekliliklerinin ötesinde kutsal mekânlarda anlam, imaj ve sembol daha önemli olmaktadır. Kutsal yapılarda ortak olan gelenekselcilik ile öncülük ve geleceğe bakış açısı ilişkisini açık bir şekilde ifade eden dile sahip olmasıdır (2010, s.6).

Kiliseler, sinagoglar, camiler, tapınak kompleksleri veya meditasyon ve yansıma için düşünülmüş olan bu mekânlar, anlam taşıyan ve duygusal düzeyde inananlar ya da ziyaretçilerine etki eden mimarinin, mekânın ve ışığın benzersiz bir kullanımını göstermektedir (Feireiss, 2010, s. arka kapak sayfası). Kutsal yerlerin bütünsel önemine geniş bir yorumlama getirip anlaşılması için aşağıdaki yaklaşımlar ileri sürülmektedir (McLuhan, 1996, s.8):

- Gerçekliğin algısı olarak kutsal yerler
- Sadece bir yer olmayıp aynı zamanda tüm zamanların ebedi olduğu kutsal yerler
- Yeniden üyeliğe giden kutsal yerler
- Yenilenmiş bilinçli olarak kutsal yerler
- Kişiseliliğin ansiklopedisi olarak kutsal yerler
- Kendimize zaman kapsülü olarak kutsal yerler
- Çıkış kapısı olarak kutsal yerler
- Hayal gücünün coğrafyası olarak kutsal yerler
- Kutsal uzlaşma merkezleri olarak kutsal yerler
- Gelecek şeylerin hatırlanma âlemi olarak kutsal yerler.

İnsanlık ve tanrılar arasındaki etkileşimin birinci merkezi, tapınaklardır. Bu etkileşimde biçimden daha çok ritüeller sunma şekli önemli olmaktadır (Wightman, 2007, s.901). Kutsal alan, dünyevi ve ilahi dünyalar arasındaki etkileşimin odağı durumundaydı; ancak sadece etkileşimin odağı olması, etkileşimi karakterize etmek için çok az şey yapmaktadır (2007, s.904). Tanrının evi, yani özel bir anlam taşıyan tapınaklar, eski dünyada toplumda önemli bir yere sahiptir (2007, s.905). Çoğu eski kültürün dini mimarisi bir çeşit imge içermekteydi. Bunlara ek olarak, görsel imgelerin doğası ve kapsamı, kültürden kültüre ve hatta belirli bir kültürde zaman zaman belirgin bir şekilde değişmiştir (2007, s.1003).

Köktürk'ün yaptığı saptamalara göre; içinde yaşadığımız toplumun özellikleri ve geçmişi algısal beklentilerimizi etkilemektedir. Dikkati, hazırlayıcı kurulumu, öğrenmeyi, duysal yoksunluğu, güdü ve duyum ötesi algıların, algıyı etkileyen olaylar arasında sayarak bir önemli diğer etkenin de seçicilik olduğunu ifade etmektedir. Ancak nesne mekânsal bütünü algılamak için önem

kazanmaktadır (Köktürk, 2010, s.13). Bu bağlamda toplumun ortak paylaşım alanı olan ve toplumun önemli paylaşım unsurlarından din kavramının da içinde bulunduğu kilise ve külliye yapı toplulukları öne çıkmaktadır. Burada incelenen mekânlar tek bir yapı değildir. Yapı toplulukları ele alınmaktadır. Bir yapı topluluğu olan kilise, külliye yapı topluluğuna göre daha küçük ölçekli olmasına rağmen içerisinde birden fazla yapıyla farklı hizmetler veren işlevler topluluğu olarak görülebilir. Her iki dinin yapı topluluğunun merkezinde de ibadethane yer almaktadır ve yapı topluluğundaki plan ve yaşayış şekli de bu mekânların etrafında şekillenmektedir. Genel okuma her ne kadar topluluk üzerinde olsa da merkezde ibadethaneler olduğu için bu yapıların etkisi daha fazla olmuştur.

Hristiyan dini alanları güçlü dinamik alanlardır. Kiliselerin içindeki gücü anlamak için mekân ve insan deneyiminin maddi yönlerine yakından bakılmalıdır (Kilde, 2008, s.199). Bugün bir Hristiyan için kilise temeldir. Bu yapı, onların ilahi olana ulaşmasının temel yoludur. Bu sebeple kiliseden uzak durmak ve ayrılmak gibi davranışların aynı şekilde Tanrı'ya karşı yapıldığına inanırlar (Akgün, 2010, s.19). Kilise kendisini göklerdeki Tanrı devletinin yeryüzündeki yansıması olarak görmekte ve dolayısıyla dünyeviye de göksel olana göre yönetmek istemektedir. Bu güç 20. yüzyıldan sonra azalsa da gizli olarak devam etmiştir (Topakkaya, 2017, s.11). Kiliselerin yapılaşması incelendiğinde, sadece ibadet binasının bulunmadığı, bunun yanı sıra kütüphane, yemekhane, yönetim birimleri gibi ek yapılarının da olduğu göze çarpmaktadır. Bu şekliyle yapı topluluğu durumunu göstermektedir. Kompleks bir yapılanma gösterdiği için, kendi yapı topluluğu ile yeni bir sosyal yaşam alanı oluşturmaktadır.

Külliye, sosyal amaçla inşa edilmiş yapılar topluluğu olarak tanımlanır (Ramazanoğlu, 2008, s.333). Türk mimarisinde ise amaçları belli olan ve bir arada bulunan yapılar topluluğu şeklinde tanımlanabilmektedir (Papila, 2011, s.65). Sosyal bir unsur olarak külliyeler, kültürel bütünleşme sürecini aktif bir hale getirmektedir (2008, s.339). Ödekan (1997:1075)¹'den aktaran Ramazanoğlu, külliyelerin parasız bir şekilde hizmet verme ilkesini kabul etmiş bir sosyal kurum olduğunu da eklemektedir. İhsanoğlu (1998)²'nden aktaran Ramazanoğlu, Osmanlı Dönemi'nde fetih politikasının bir gereği olarak, fethedilen yerlere önce cami ve yanına da medrese yapılmasının bir gelenek haline geldiğini ifade etmiştir (2008, s.340-341). Bu şekilde yaptıkları hizmetlerle devletin ideolojisini üretmek, yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Buldukları yere Osmanlı-Türk kültürünü yerleştirme özelliği bulunduğundan dolayı, Osmanlılar fethettikleri yerlere külliyeler inşa etmiştir. Bu nedenle aynı dönemde inşa edilen külliyelerin, farklı coğrafyalarda bulunsalar bile, ortak bir mimari dile sahip oldukları görülmektedir. Şehrin ikonu durumundaki külliyeler devletin gücünü ve merkezini simgeleyen yapılar olarak algılanabilir (2008, s.342-343). Osmanlı külliyeleri, iç ve dış mekânlarıyla gelen halkın ihtiyaçlarına cevap vermiş, avlusunda ise insanların birbirleriyle iletişim kurup sosyalleşmesine imkân sağlamıştır. Külliyeleri inşa ettiren Osmanlı hükümdarları, siyasi güçlerini, düşünce yapılarını ve iletmek istedikleri mesajları külliye mimarisi ile aktarmışlardır (Papila, 2011, s.73). Kubbenin göğü, ilahi gücü simgelemektedir. Külliyeyi yaptıran hükümdar da aynı şekilde bu gücü geçerli bir şekilde kendisi de simgelemektedir. Yapıyı kullananlar için bu durum topluma verilen bir mesajdır. Dolayısıyla hükümdarı sorgulamak, ilahi gücü de sorgulamakla aynı anlama gelecektir. Diğer taraftan camilerin iç mekânındaki dönem süslemeleri, caminin Allah'ın evi ve cennetin kapısı olduğu, hükümdarlığın geçici olduğu, değişmeyen tek şeyin fanilik olduğu mesajlarını vermektedir. Dolayısıyla, burada bir araya gelindiğinde her şeyin geçici olduğu düşüncesiyle, toplumsal sorunlar önemsizleştirilmektedir (Papila, 2011, s.74)

1 Ramazanoğlu, 2008, s. 340'da alıntılanan kaynak: Ödekan, A. 1997: "Külliye", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, 1075-1077.*

2 Ramazanoğlu, 2008, s. 341'de alıntılanan kaynak: İhsanoğlu, E. 1998: *Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II, ed. E. İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul.*

Avrupa ve Amerika’da farklı Hristiyan mekânları eğitim, sağlık, fakirlere yardım gibi birçok işleve sahiptir. Bu anlamla devlet ve kilise birlikte çalışarak toplumsal refaha katkıda bulunmaktadır (Topakkaya, 2017, s.30). Aynı şekilde topluma birçok yönden hizmet veren külliyeler de toplumsal refaha katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle kiliselerle külliyelerin, önemli bir ortak yönünün bu olduğu söylenebilir. Kilise ve külliyelerdeki ibadet işlevi dışında bulunan ek işlevler Tablo 1’de ifade edilmiştir.

KİLİSE	KÜLLİYE
Ayazma	Kervansaray
Şapel	Darüşşifa
Kütüphane	Medrese
Yemekhane	İmaret
Yönetim birimleri	Şadırvan
Vb.	Vb.

Tablo 1: Kilise ve külliye yapı toplulukları ek işlevler

Her bina gereksinimlere cevap verebilmek için, çağın koşulları doğrultusunda yapılan fiziksel bir oluşumdur (Altan, 1993, s.78). Bütün duyu organlarımız bize çevremiz hakkında bilgiler verir; fakat bunlardan en önemlisi şüphesiz ki görmedir. Altan, mekân analizinde algılamaya etki eden dört duyu arasındaki sıralama; %70 görme, %25 dokunma, %5 işitme ve koku olarak saptanmıştır (1993, s.82-83). Mekânın özellikleri bizim çevremizi anlamlandırmamızda en büyük etkidir. Her yaşam biçimi içinde bulunan mekâna özelliklerini aktarmıştır. Bu şekilde mekâna bakılınca, dönemin yaşam koşulları hakkında birçok bilgi elde edilmektedir. Sonsuz bir mekânın algılanması söz konusu değildir, ancak düşünülebilir (1993, s.79). Bu sebeple mekân algısı için çevrenin kuşatılmak gerekmektedir. Bahsedilen bu kuşatılma mekânın oluşması için gerekli unsurlardır. Bu unsurlar içerisinde doğal, yapay veya karma sınırlayıcılar olabilir. Önemli olan tanımlı bir sınırlı alanın oluşturulmasıdır. Malzeme, kolon, giriş, duvar gibi fiziki ekmanlar yapay sınırlayıcılar içerisinde yer almaktadır. Yapay sınırlayıcılar mekânı oluşturmada ve biçimlendirme de oldukça etkilidir.

Kutsal mekânlar ve bu mekânların bulunduğu yapı toplulukları, toplum içerisinde bulunan, yaşamımızı yönlendiren ve kuşatan alanlardır. Kuşatma gücünün sahip olduğu etkiyle kullanıcısının tutum ve tavırlarında yönlendirici etkilere sahip olmaktadır. Bu etkilerin oluşması, mimari biçimin fiziksel özellikleri doğrultusundadır. Kutsal mekânlarda erişimi sağlamak ve iletişim kurmak bağlamında bazı mimari öğeler ön plana çıkmaktadır. Minareler ve kuleler bu bağlamda örnek teşkil etmektedir. Yapıların sahip olduğu öğeler kendi somut işlevleri dışında kullanıcıya soyut anlamlar ortaya çıkarmaktadır. Bu soyut anlamların ortaya çıkmasında yapının somut yönü, yani mimari karakteri ön plana çıkmaktadır.

Kilise mimarisine bakıldığında; merkezinde doğu-batı doğrultusunda yönelme gösteren bir ibadethane yapısının olduğu görülmektedir. Bu yapının etrafında kendisinden daha küçük ölçekli ve farklı işlevlere sahip yapılar bulunabilmektedir. Kilise yapı topluluğunun ibadethanesinin planı haç şeklindedir. Külliyelerin merkezindeki ibadethane olan cami ise kuzey-güney doğrultusunda bir yönelme göstermektedir. Bu yapının etrafında da yine kendisinden daha küçük ölçekli ve farklı işleve sahip yapılar bulunmaktadır. Planlarına bakıldığında ise kiliselerde olan haçvari planlar gibi soyut bir anlam görülmemektedir. Kiliseler keskin yapıdır, gölgeler önemlidir. Camilerde ise ışığın hakim olacağı şekilde mekânlar düzenlenmiştir. Bu sebeple Kilise ibadethanesinde pencere sayıları daha azdır ve loş ortam mevcuttur; camilerde ise daha aydınlık mekânlar istendiği için pencere sayısı fazladır.

Alan Çalışması

Bu çalışmada Türkiye’de İstanbul ve İzmir şehirlerindeki Gotik Mimari üsluba sahip kiliseler incelenmiştir. Gotik Mimari’de kullanılan sivri kemerler, renkli camlar ve bezemelerin bulunduğu pencereler birlikte uyum içerisindedir. Farklı renkler ve küçük camlarla oluşturulan vitraylar, bu üslubun önemli bir özelliğidir (Cragoe, 2011, s.182-183). Yapının çatısına kadar uzanan yivli oklar, vitraylar ve yapının büyük ölçüde aydınlanmasını sağlayan gül pencereler bu mimarinin karakteristik bir özelliğidir. Bu üsluba sahip yapılarda dikey bir büyüme görülmektedir. Bu büyüme doğal ve karmaşık zengin süslemeyle iç içedir. Çalışma kapsamında incelenen kilise yapılarının bir kısmı Görsel 4’te ifade edilmiştir.

Görsel 4: Gotik Mimari Üsluba Sahip Kiliseler

Mimari Üslup İncelemesi: İzmir Buca Protestan Kilisesi Gotik Mimari etkilerin görüldüğü ve genel itibariyle neo-gotik üsluba sahip bir yapı topluluğudur. Bu yapıda Gotik Mimari üslubun hâkim olduğu sivri kemerler, çan kulesi ve vitraylar dikkat çekmektedir. Diğer gotik kiliselerden farklı olarak küçük bir ölçeğe sahiptir. İzmir St. Helen Katolik Kilisesi gotik üsluba sahip bir yapı topluluğu örneğidir. Bu yapıda Gotik Mimari üslubun önemli özelliği olan dikey yapılaşma ve sivri kemerler dikkat çekmektedir. İstanbul St. Antuan Kilisesi Gotik Mimari etkilerin görüldüğü ve genel itibariyle neo-gotik üsluba sahip bir yapı topluluğudur. Bu topluluk içerisinde ibadethane mekânı olan kiliseye gelir kaynağı için yapının iki tarafında da vakfı bulunmaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak bu yapıda dikey yapılaşma, sivri kemerler ve vitrayların dışında gül pencereler dikkat çekmektedir. Başka dikkat çeken özelliği ise yapının ana cephesindeki renk çeşitliliğidir. İstanbul Sveti Stefan Kilisesi ise gotik üslubun hâkim olduğu ve bu üslubun yanı sıra neo-gotik, neo-barok ve eklektik tarzların da hissedildiği bir yapı topluluğudur. Bu yapıda da aynı şekilde dikey yapılaşma, sivri kemerler ve gül pencereler dikkat çekmektedir. Bu yapının diğer yapılardan en büyük farkı yapının tamamen demir olarak inşa edilmesidir. Türkiye’de Gotik Mimari üsluba sahip kiliseler yoğun olarak İstanbul ve İzmir şehirlerinde bulunmakta ve hala aktif bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Görsel 4’de görüldüğü üzere farklı ölçeklerde ve farklı renklerde kilise örnekleri mevcuttur. Atıcı’nın yaptığı çalışmaya göre gotik kiliselerin insanlarda uyandırdığı ana hisler; kutsallık, güç, gösteriş, çok büyük yapı, merak, acizlik ve kasvet kavramlarını ortaya çıkarmıştır (Atıcı, 2017, s.130). Çalışmada yapıların büyüklüklerinin anlaşılması için yapı ölçerinde 170 cm’lik bir insan ölçeği kullanılmıştır. Yapılar için yapılan anket çalışmaları ve SPSS analizinin sonuçları doğrultusunda yapı ölçeği büyüdükçe güç kavramının ön plana çıktığı, süsleme ve bezemelerin etkisiyle de gösteriş kavramını beraberinde getirdiği görülmüştür. Yapı ölçeğinin küçülmesi ve mekândaki ışık oranının azalmasıyla da merak, kasvet, acizlik kavramının ön plana çıktığı görülmüştür. Yapının işlevinin kilise olmasıyla da kutsallık teması tüm kiliseler için ortak ve ön plana çıkan bir değer olmuştur.

İkinci olarak, bu çalışmada Türkiye’de İstanbul ve Bursa şehirlerindeki Osmanlı Dönemi Külliyesi incelenmiştir. Osmanlı Mimarisi tek bir biçim ile sınırlı olmayıp farklı geometrik oluşumları bünyesinde barındırmaktadır. Prizmalar; küre parçaları, piramit ve konilerle birleşerek ritm oluşturmaktadır (Aksoy, 1975, s.117). İslam Mimarisi’nin etkisi altında olan Osmanlı Külliyesi’nde dış mekânda sadelik, iç mekânda estetik mevcuttur. İslam hayatında fani hayatın geçici olduğuna inanıldığı için gösterişten uzak durulur. Bu sebeple doğayla uyumlu bir mimari anlayış geliştirilmiştir (Aydeniz, 2015, s.200). İslam sanatı; kutbi, kübistik ve statiktir (Cansever, 2006, s.39). Örtüde kubbe veya parçalarının kullanımı bu durumu somutlar niteliktedir. Ana mekân da kubbeye bağlıdır. Bunun yanı sıra iç mekândaki ışık, yön gibi değerler de kubbeye bağımlı kalmıştır (Kuban, 2010, s.96-98). Çalışma kapsamında incelenen kilise yapılarının bir kısmı Görsel 5’te ifade edilmiştir.

Görsel 5: Osmanlı Dönemi Mimari Üsluba Sahip Külliyeler

Mimari Üslup İncelemesi: İstanbul Mihrimah Camii ve Külliyesi Osmanlı Mimari üslubunun hâkim olduğu bir yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğunda üslubun gerektirdiği sadelik, kemerler ve iç mekânın aydınlığı için pencerelerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. İstanbul Fatih Camii ve Külliyesi aynı şekilde Osmanlı Mimari üslubunun hakim olduğu ilk Osmanlı külliyesidir. Bu yapı topluluğunda da aynı şekilde üslubun gerektirdiği sadelik ve iç mekânın aydınlığı için gerekli olan pencerelerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Bursa Muradiye Camii ve Külliyesi, Osmanlı Mimari üslubunun hakim olduğu ve içerisinde diğer külliye örneklerinden farklı olacak şekilde fazla yapı bulduran bir yapı topluluğudur. Diğer bir farkı ise yapı cephesinin diğer yapılardan farklı bir renge sahip olmasıdır. İstanbul Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Osmanlı Mimari üslubunun hakim ve yatayda oldukça geniş bir yayılma gösteren bir yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğunda sadelik oldukça dikkat çekicidir. Üslubun gereksinimi doğrultusunda aydınlık mekânlar için gerekli pencere mevcudiyeti bu yapı topluluğunda da dikkat çekmektedir. Bu yapı topluluklarının geneline bakıldığında ise, İslam inancının bir arada olma fikrini ifade eden kubbelerin varlığı Osmanlı Mimari üslubunun ortak ve dikkat çekici bir özelliğidir. Külliyeler, sahip olduğu fiziksel özelliklerden dolayı bulunduğu konumda dikkat çekici bir işaret konumundadır. Bu bağlamda, külliyelerin şehirde bir ikon görevinde olup devletin gücünü simgelediği ifade edilmiştir (Ramazanoğlu, 2008, s.343). Alan çalışmasına yönelik yapılan çalışmalarda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda külliyeler için kullanıcıların hisleri doğrultusunda ortak kavramlar ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; huzur, kutsallık, güç, gösteriş, hiyerarşi, hayat ve toplanma olmak üzere yedi kavramdır. Çalışmada yapıların büyüklüklerinin anlaşılması için yapı önlerinde 170 cm’lik bir insan ölçeği kullanılmıştır. Bu yapıların cephelerinde genel olarak tek renk kullanımının olduğu görülmüştür. Yapılar için yapılan anket çalışmaları ve SPSS analizinin sonuçları doğrultusunda yapı ölçeği büyüdükçe güç kavramının ön plana çıktığı, süsleme ve bezemelerin etkisiyle de gösteriş kavramını beraberinde getirdiği görülmüştür. Külliyelerde birbirini tekrar eden mimari unsurların varlığı simetri ve toplanma kavramlarını ortaya koymuştur.

İki yapı topluluğu tipinde de benzer ve farklı özellikler mevcuttur. Her iki tipte de ortak duygu teması kutsallık altında toplanmaktadır. Her iki külliye tipi de farklı işlevlere sahip yapı topluluğudur. Ölçek olarak büyük olmaları, kutsal mekân olmaları iki tip için de bir güç olarak görünmektedir. Güç beraberinde gösterişi de peşinden sürüklemektedir. Gösteriş ise yapıların sahip olduğu bezemeler, renk kullanımları ve sahip oldukları malzeme türünden kaynaklanmaktadır. Bu iki külliye birbirinden ayırır mimari unsurlarda ışık kullanımı dikkat çekmektedir. Hristiyan Mimarisi'nin Gotik Kilise Mimarisi'deki ışık kullanımının loş olmasıyla kasvet duygusunu ortaya çıkarması; İslam Mimarisi'nin Osmanlı Külliye Mimarisi'ndeki ışık kullanımını aydınlık ve ferah olmasıyla ortaya huzur duygusunu çıkarması iki tip arasındaki belirgin farktır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda kilise ve külliye karşısında hissedilen duygu kavramları tablo haline getirilmiştir. Bu tabloda kilise ve külliye yapıları karşısında ortak ve farklı hisler ortaya çıkmıştır. Bu durum Tablo 2'de ifade edilmiştir.

KİLİSE KOMPLEKSİ	KÜLLİYE KOMPLEKSİ
kutsallık	kutsallık
güç	güç
gösteriş	gösteriş
çok büyük yapı	hiyerarşi
merak	hayat
acizlik	toplanma
kasvet	huzur

Tablo 2: Kilise ve Külliye Kompleksleri Karşısında Hissedilen Duygular

Tablo 2'ye göre kilise ve külliye kompleksinde; kutsallık, güç ve gösteriş olmak üzere üç ortak kavram ortaya çıkmıştır. Ortak yönlerin oluşmasını sağlayan mimari özellikler Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Ortak Hisler/Kavramlar	Gotik Kilise	Osmanlı Külliyesi
Kutsallık	İlahi olan ve yapı ölçeğinin büyüklüğü	İlahi olan ve yapı ölçeğinin büyüklüğü
Güç	Yapıda dikeylik Kompleks yapılaşma Yapı yüksekliği Yapının ölçek olarak büyüklüğü	Yapıda dikeylik ve yataylık Kompleks yapılaşma Yapı yüksekliği Yapının ölçek olarak büyüklüğü
Gösteriş	Bezemeler Renkler Kullanılan malzemenin türü	Bezemeler Renkler Kullanılan malzemenin türü

Tablo 3: İki külliye tipinde ortak hislerin oluşmasında etkili olan mimari oluşumlar

Tablo 3'e göre kutsallık kavramının soyut ifade, yani yaratıcı ve yapının büyüklük ölçeğiyle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Güç kavramının; dikeylik, kompleks yapılaşma, yapının yüksekliği ve büyüklüğüyle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Gösteriş kavramının ise; bezemelerle, renklerle ve kullanılan malzeme türü ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı yönlerin oluşmasını sağlayan mimari özellikler ise Tablo 4'te ifade edilmiştir.

Farklı Hisler/Kavramlar			
Kilise		Külliye	
Çok büyük yapı	Geniş açıklık	Hiyerarşi	Mimari öğelerde ritmin olması
Merak	Cephe düzeni	Hayat	Sosyal etkileşim işlevsel çeşitlilik
Acizlik	Yapı ölçeğinin küçüklüğü ve ışık kullanımı	Toplanma	İnsanların bir arada bulunabilmesi
Kasvet		Huzur	Geniş, ferah mekanların bulunması
Dikey hatlar, ışık düzeni (loş)		Giriş, ışık düzeni (ferah)	

Tablo 4: İki külliye tipinde farklı hislerin oluşmasında etkili olan mimari oluşumlar

Tablo 4'e göre, gotik kilise için ortaya çıkan kavramlara bakıldığında; çok büyük olarak algılanan yapıların mekânlardaki geniş açıklıklarla ve yapının yüksekliğiyle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Merak kavramı ise cephedeki hareketliliklere ve yapının küçük olmasına bağlı olmuştur. Yapı ölçeğinin küçük olması, merak duygusunu uyandırırken, iç ve dış mekândaki renk kullanımı, malzeme seçimi, ışığın kullanımı, kullanıcıda kasvet ve acizlik duygularını uyandırabilmektedir. Kasvet algısı genellikle ışığın daha loş, renk kullanımlarının ise tek renk ve koyu olduğu durumlarda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Dönemi külliyelerinde ortaya çıkan kavramlara bakıldığında hiyerarşi kavramının mimari öğelerin birbirini tekrar etmesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Çünkü külliyelerde aynı mimari unsurun farklı ölçeklerdeki halleri mevcuttur. Bu mevcudiyet mimari unsurlardaki ritm sağlayan öğelerin farklı ölçekleriyle gerçekleştirilmiştir. Kültürün ve toplumun ortak paylaşımlarda bulunduğu külliye, çok işlevlilik durumu ve insanları bir arada tutan mekânlarıyla hayat algısını kullanıcıya sunmuştur. İnsanların bir arada bulunduğu mekânlar genellikle dış mekânlar olmuştur. Dış mekânlar geniş açıklıkların bulunduğu, kullanıcıyı yönlendiren mekânlar olmuştur. Sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı kullanıcıda huzur kavramını ortaya çıkarmıştır.

Sonuç

Toplumsal bir varlık olan insan, çevresini kuşatan yapılaşmayla her zaman etkileşim içinde olmuştur. Toplumun bir arada tutan kültür kavramı, kuşatıcı bir etkiyle yapılaşmaya da etkide bulunmaktadır. Sosyal ve kültürel yaşamın bir sonucu olan kilise ve külliye, insanların tutum ve tavırlarında yönlendirici bir güce sahip olmuştur. Bu gücün oluşumunda yapının fiziksel unsurları etkili olmaktadır.

Çevremizdeki yapılar, belirli işlevlere sahiptir. Bu yapılarla ister istemez bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Yapılan bu çalışma, yapıların işlevleri dışında da insanlarda bir takım anlamlar oluşturarak yapılarla farklı bir etkileşim sağlandığını ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda, bu anlamların ortaya çıkmasında algılamaların etkili ve bireysel olduğu; ancak ortak bir dile sahip mimari yapılarda ortak algılama sürecinin oluşabileceği anlaşılmıştır. Kilise ve külliye yapı grupları işlevsel olarak birbirlerine benzer özellikler sergilemektedir. Analizler sonucunda ortaya çıkan ortak kavramlar, bu benzerliğin bir sonucudur. Dolayısıyla, büyük ölçekli, geniş açıklıkların bulunduğu, farklı renk ve bezemelerin kullanıldığı, bunlara ek olarak dini yapının da bulunduğu toplumun ortak paylaşım alanları, insanlarda güç, gösteriş ve kutsallık duygularını uyandırmaktadır. Ortaya çıkan farklı kavramlar ise Osmanlı mimarisine ait külliyelerin ve Gotik Mimari üsluba sahip kiliselerin karakterlerinden dolayı kullanıcıda üzerinde etkide bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Yapıların kullanıcıları üzerinde etkili olmasında baş etkenlerinden birisi ışık faktörünün mekân içerisinde kullanımınıdır. Gotik Mimari'ye sahip kiliselerde, ışık daha dar ve vitraylardan oluşan pencerelerden içeriye alınmaktadır. Bu şekilde kullanıldığında, mekânın kullanıcıları dinin gücünü üzerinde hissetmektedir. Osmanlı Dönemi Mimarlığında ise, cephelerde oldukça sık pencere kullanımı mevcuttur. Bu sebeple mekânın içi oldukça aydınlıktır. Yapının kullanıcı mekân içerisinde ferahlık hissederek İslam dininin aydınlık etkisiyle karşılaşmaktadır. Işık kullanımının yanı sıra yapıların formunu oluşturan genel karaktere bakıldığında Gotik üslupta dikeylik ve sert hatlar mevcuttur. Bu şekilde soyut bir düşüncenin, kültürün fikrini somut hale getiren bir tavır sergilenmektedir. Bu sert tavır karşısında kullanıcı kendisini aciz hissetmektedir. Osmanlı Dönemi üslubuna bakıldığında ise daha yumuşak hatlar görülmektedir. Kubbelere bakıldığında aynı gökyüzü altında toplanma fikrini savunan bir tavır sergilenmektedir. Bu durum karşısında kullanıcı huzur duygusunu yaşamaktadır.

Gotik kiliselerin; güçlü, gösterişli ve bu sayede kutsal kılınan karakteriyle, dikey yükselerek büyüyen ve bu büyüme sonucunda da merak uyandırarak insana acizlik ve kasvet algısını yaşatan çok işlevli yapı grubu olarak insanlarda çağrışım yaptığı, yapılan anketlerle desteklenmiştir. Osmanlı Dönemi Külliyesi ise güçlü, gösterişli ve bu sayede kutsal kılınan karakteriyle, hiyerarşik bir toplanma düzeninin bulunduğu, insanlara ortak paylaşım imkanları sunarak huzurlu hayat algısını yaşatan çok işlevli yapı grubu olarak çağrışım yaptığı yine aynı şekilde yapılan anketlerle desteklenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmayla, kilise ve külliyelerin var olan tanımlamalarına somut deliller sunulmuştur.

Kaynakça

- Akgün, T. (2010). "Karl Jaspers'de İmanın Felsefi Temelleri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(26), 5-30.
- Aksoy, E. (1975). *Mimarlıkta Tasarım İletim ve Denetim*. İstanbul: Gün Matbaası.
- Altan, İ. (1993). "Mimarlıkta Mekân Kavramı". *Psikoloji Çalışmaları*, 19(0), 75-88.
- Atıcı, E. (2017). "Kilise Yapılarının İletişiminde Göstergebilimin Yeri: St. Antuan Katolik Kilisesi, St. John Anglikan Kilisesi, Buca Protestan Baptist Kilisesi, Aziz Pavlus Katolik Kilisesi, St. Helen Katolik Kilisesi". 2. *Uluslararası Mühendislik Mimarlık ve Tasarım Kongresi* (s. 129-130). Kocaeli: İstanbul Bilim ve Akademisyenler Derneği.
- Avar, A. A. (2009, Aralık). "Lefebvre'nin Üçlü -Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan- Mekân Diyalektiği". (T. M. ŞUBESİ, Dü.) *Dosya* 17, 7-16.
- Aydeniz, H. (2015). "Din Sanat İlişisine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Seyyid Hüseyin Nasr Örneği)". İ. İ. Vakfı içinde, *İslam ve Sanat* (1. Baskı b.). İstanbul: Çınar Mat. Ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
- Cansever, T. (2006). *İslam'da Şehir Ve Mimarî* (1. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cragoe, C. D. (2011). *Binalar Nasıl Okunur?* (5. Baskı). (Çev: P. Derviş). İstanbul: Yem Yayın.
- Feireiss, L. (2010). *Closer to God : Religious Architecture and Sacred Spaces*. Berlin: Gestalten.
- Gürsoy, K. (2007). *Maurice Merleau-Ponty'de Algı Problemine Giriş*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Kalın, F. (2014). *Rudolf Otto'da Din, Kutsallık ve Mistik Tecrübe*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

- Kilde, J. H. (2008). *Sacred Power, Sacred Space : An Introduction to Christian Architecture and Worship*. Oxford: Oxford University.
- Köktürk, E. (2010). "Mekân Algısı ve Mekân İlişkisi Üzerine". *Mekânsal Planlamada Jeodezi Sempozyumu* (s. 1-15). İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Kuban, D. (2010). *Türk Ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* (3. baskı). İstanbul: 1995 Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mcluhan, T. (1996). *Cathedrals of the Spirit : The Message of Sacred Places*. New York: HarperPerennial.
- Mutlu, E. (1995). *İletişim Sözlüğü* (2. baskı). Ankara: Ark Yayınevi.
- Papila, A. (2011). "Osmanlı'da Kamusal Alan-Osmanlı Külliyesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 64-82.
- Ramazanoğlu, M. G. (2008). "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 333-344.
- Topakkaya, A. (2017). "Tarihsel Süreçte Kilise-Siyaset İlişkisi ve Günümüze Yansımaları". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*(6), 11-31.
- Wightman, G. J. (2007). *Sacred Spaces : Religious Architecture in the Ancient World*. Louvain [Belgium] : Peeters: Ancient Near Eastern studies.